

žalost, na tome prostoru danas, ima već tomu preko 130 godina, nema ne samo ni katoličke crkve sv. Petra, ni pravoslavne crkve sv. Petke, nego su i njihovi tragovi zubom vremena gotovo zbrisani.

- Gledajući u prošlost, vidjeli smo koliko je oko crkve sv. Petra bilo guranja u Zavali, sudskog gonjenja po Ljubinju, i na sudištima od Trebinja do Mostara. I konačno vidimo da smo u tome bili svi gubitnici: i jedni i drugi ostali bez crkve, a ni jedni ni drugi nisu više davali Bogu slavu i čast sv. Petru na višestoljetnom mjestu crkve "petrovice".

- Ovu našu sadašnjost, evo, Bogu hvala, i sami proživljavamo. Nakon nerazumne i bezbožne listopadske agresije, od 1991., sa svim njezinim nasiljima na nevne osobe i udarima na nedužne crkve ovog kraja, agresije u kojoj neki očima ne procijeniše uskoću svojih usta i veličinu tuđeg zaloga, pa im podosta mrva u žvalama zasta, nastupila je ova daytonska entitetska razdjelnica; na svjetskom političkom sudištu veliki pomisliše da olako mogu progutati male, pa i njima u grlu zapinje. Ako neki misle i tako se vladaju da je pravda nekakva stara mačka, koju svaki nepravednik i bezakonik može prekorepiti, mi ne mislimo tako. Ne može nam nitko oduzeti ufanje i vjeru kako će se Božja pravda, koliko god spora i nekima sporna, jednom pokazati zacijelo dostižnom i zasjati s nebesa u svem svome sjaju. Magna est veritas et praevalēbit.

- Hoće li netko u budućnosti dočekati idealno zlatno doba da i katolici i pravoslavci zajednički doprinesu izgradnji crkve sv. Petra u Zavali kako bi u njoj jednoga da-

na, ne samo istočni i zapadni svećenici istoga kršćanstva nego i njihovi biskupi i episkopi, mogli slaviti sveto misno bogoslužje na čast sv. Petra apostola i na hvalu slave našega zajedničkog učitelja Krista Gospodina? I hoće li itko od nas dočekati da, unatoč brojnim i dopuštenim razlikama, svi budemo jedno u vjerskome pogledu, pod vodstvom vječnoga velikog pastira (Heb 13,20) Krista Gospodina i njegova vremenitog namjesnika na zemlji Svetog Oca Pape? Mi vjerujemo da nema jedinstva Crkve bez Isusa Krista, i dosljedno bez njegova apostola Petra i Petrova nasljednika na zemlji. Stoga Boga molimo da, po zagovoru apostolskih prvaka sv. Petra i Pavla, svi budemo što više Kristovi po Očevoj milosti i njegovoj svetoj Crkvi.

Ratko Perić

Leksikon pojмова o židovsko- kršćanskom dijalogu

Jakob J. PETUCHOWSKI-Clemens THOMA, *Lexicon der jüdisch-christlichen Begegnung. Hintergründe - Klärungen - Perspektiven*, neubearbeitet von Clemens Thoma, Herder, Freiburg 1997, 242 str.

Prvo izdanje ove knjige izašlo je god. 1989. Jakob Petuchowski je židovski teolog iz SAD koji se bavio

prikazivanjem židovstva kršćanima i umro je god. 1991. Clemens Thoma je katolički specijalist za judaistiku koji djeluje na teološkom fakultetu u Luzernu i vodi Institut za istraživanje židovstva i kršćanstva. U predgovoru prvom izdanju upozoravaju da ne donose opširan leksikon židovstva i kršćanstva nego žele "olakšati dijalog današnjih Židova i kršćana sažetkom povijesnih rezultata istraživanja i tako otvoriti perspektive za nastavak. Samo tako dijalog može postići napredak, bez polemike i apologetike.. Religije su jedno od najvećih dobara čovječanstva samo onda kad stoje na službu svim ljudima. Zato se usredotočujemo na ona pitanja i informacije koje su fundamentalne za Židove i kršćane te stoga zanimljive za svaki susret". Svaka natuknica potpisana je kraticom P ili T tako da pojedini autor odgovara za točnost iznesenih podataka, iako su jedan drugome davali sugestije za dopunu pojedine teme. U predgovoru drugom izdanju Thoma žali nad smrću svoga vrijednog suradnika te kaže da je dopunio novim podacima sve natuknice i dodao natuknice "Parabole" i "Otkupljenje". U oba predgovora istaknuta je zahvalnost predstavniku izdavačke kuće Herder koji je dao poticaj za priređivanje takvog djela u okviru Herderova programa za dijalog religija svijeta.

Knjiga sadrži oko sto natuknica a pri kraju je navedena osnovna literatura o svakoj od obrađenih tema. Među najzanimljivije natuknice spadaju: dijalog (35-39), dijaspora/sužanjstvo (39-42), islam (88-90), liturgija (117-121), partikularizam i univerzalizam (142-144), kraljevstvo Božje (167-171), subota (174-177), država Izrael (194-197),

Vatikan (216-218), narod Božji (220-225), sionizam (226-229).

Veoma je zanimljiva natuknica *Ketzersegen* (Zaziv protiv otpadnika, str. 107-108). Tu je riječ o tzv. "Dvanaestom blagoslovu" u židovskoj sinagogalnoj molitvi "Osamnaest blagoslova" koja je ustaljeni oblik dobila oko god. 90, ali je postojala i ranije. Kršćanski teolog laik Justin sredinom II. stoljeća, u polemici s rabinima, žalio se da Židovi u svojim molitvama proklinju kršćane kao otpadnike. Na temelju toga stvorena je teorija da je "Blagoslov protiv otpadnika (*minim*)" u kojem se zapravo proklinju "Nazarenci" stvoren protiv kršćana i to s namjerom da se krštenim Židovima ogadi dolaženje u sinagogu. Noviji istraživači, na temelju novootkrivene građe, ustanovili su da je prvi oblik tog "blagoslova" bio namijenjen kumranskim monasima, a da su pojedine sinagoge počele s vremenom prilagodavati taj zaziv svojim prilikama. Tako je u starom palestinskom obredniku postojala formula: "Neka otpadnici nemaju nikakve nade. Iskorijeni u naše dane kraljevstvo oholosti. Neka Nazarenci i Minim u tren propadnu, neka budu izbrisani iz Knjige života i neka ne budu upisani zajedno s pravednima. Neka je hvaljen Gospodin koji ponižava ohole". Današnji Židovi u sinagogalnom bogoslužju taj zaziv pretvaraju u molitvu za okončanje mržnje i neprijateljstava ili ga sasvim ispuštaju.

Za kršćane je također zanimljiva natuknica o liberalnom i reformiranom židovstvu (114-117). To je pokret nastao u Njemačkoj početkom XIX. st. kao reformna liturgije. Židovski vjernici laici, kao gra-

dani europskih država, željeli su u svom bogoslužju izostaviti neke dugačke starinske obrede, uvesti glavne molitve na živom jeziku, propovijed svakog tjedna također na živom jeziku te zorno pjevanje i pratnju uz orgulje. Oni su god. 1819. izdali svoj prvi molitvenik. Ubrzo se pokazala potreba teološkog utemeljenja novog vjerničkog razmišljanja i bogoštovlja pa se počela razvijati judaistika kao znanost. Zastupnici ove struje vjeruju u Boga koji se objavio, ali pojedine svete spise promatraju kao redakciju ljudskih pisaca i zajedničko poslanje Židova u svijetu vide u zalaganju za etički monoteizam. Vjeruju u potrebu razvoja i u teologiji te odbacuju čežnje nekih za obnovom životinjskih žrtava. Neke stare obredne propise drže razvojnijom fazom židovstva koja više ne obvezuje. U novije vrijeme reformirani Židovi na službu rabina pripuštaju i žene. Iako postoji različita uporaba pojmova "reformirani, liberalni, konzervativni", svi Židovi iz ove grupacije priznaju kao svoju krovnu organizaciju *World Union for Progressive Judaism*. Važnu dopunu ovom pojmu sačinjavaju natuknice "Ortodoksno židovstvo" (142-144) i "Hasidizam" (31-32). Ortodoksni Židovi žele doslovno obdržavati Toru a rabinske spise smatraju pomagalom za izvorno razumijevanje i prakticiranje Tore. Ortodoksni Židovi Zapada sudjeluju u kulturi i znanosti naroda među kojima žive kao dijaspora, dok to odbijaju oni koji žive na Istoku. Međureligijski dijalog priznaju uglavnom samo na području socijalnog zalaganja.

Zanimljiva je i natuknica "Nova godina" (137-138) jer osvjetljava stupnjevito prodiranje građan-

skog slavljenja početka nove godine na religiozno područje kod Židova i kršćana. U Starom zavjetu postoje tragovi uporabe različitih kalendara i zato različitih početaka nove godine. Današnji Židovi slave Novu godinu na prvi dan mjeseca Tišria, koji pada tokom rujna ili listopada. To je dan na koji je Bog svijet stvorio, ali će ga na taj dan i suditi. Zato je za kulturne i religiozne Židove Nova godina ujedno i prvi od deset dana pokore. U sinagogama se čita Post 22 (Abrahamova kušnja) a u obiteljima se priređuju slatka jela sa željom da nova godina bude slatka. Kršćani su se na početku suprotstavljali obilježavanju 1. siječnja kao početka godine, ali je od Grigoreve reforme kalendara god. 1582. i to ušlo u kršćanske molitve. Današnji Rimski misal sadrži čak prigodnu misu o početku građanske godine, koja se ipak ne može uzimati na dan 1. siječnja jer Crkva tada slavi svetkovinu Svete Bogorodice Marije.

U natuknici "Polemika" (155-157) objašnjeno je kako u sinoptičkim evanđeljima rasprave Isusa i farizeja još stoje u kontekstu ondašnjih židovskih struja pri tumačenju Pisma, dok su u Iv 8,22 "Židovi" nešto sasvim strano Isusovim sljedbenicima. Izgleda da su najoštrije polemičke traktate protiv Židova u srednjem vijeku pisali pojedini monasi koji su se obratili sa židovstva. Židovi su sa svoje strane stvarali pučku literaturu u kojoj se Isusova čudesa nisu nje-kala nego tumačila kao čarobnjaštvo, a kristološko tumačenje nekih tekstova iz židovskog Pisma odbacivano kao iskrivljivanje tog Pisma. "Međutim, nadolaskom dijalo-oga, koji je potisnuo srednjovje-

kovne raspre, kršćanstvo i židovstvo stupili su u novi međusobni odnos koji polemiku ostavlja prošlosti" (156).

Važnost ove knjige je u pregledu najvažnijih pojmova i tema koje trebaju poznavati kršćani i Židovi, žele li jedni o drugima nešto plemenito znati prije nego se upuste u dijalog vjerničkog življenja, socijalne suradnje i teološkog raspravljanja. Jedinstvena joj je prednost što su je napisali židovski stručnjak za kršćanstvo i kršćanski stručnjak za židovstvo od kojih je svaki ukorijenjen u svojoj vjeri, ali i otvoren za vjeru sugovornika.

Mato Zovkić

Protužidovski tekstovi u Novom zavjetu

Dagmar HENZE-Claudia JANSEN-Stefanie MÜLLER-Beate WEHN, *Antijudaismus im Neuen Testament? Grundlagen für die Arbeit mit biblischen Texten*, Kaiser Taschenbücher 1997, 175 str.

Autorice su evangeličke kršćanke koje se bave religijskom pedagogijom i dušobrižništvom. Za strogo egzegetske vidove knjige pomogle su im evangeličke bibličarke: Marlene Crüsemann, Martina S. Gnadt, Regene Lamb i Luise Schottroff. U predgovoru L. Schot-

troff kaže da je protužidovsko izlaganje NZ u XX. stoljeću "doprinijelo tome da je njemački narod svoje protužidovstvo i antisemitizam proveo u djelo. Kršćanski antisemitizam pomogao je pripremiti put za slanje milijuna Židova u Auschwitz i mnoge druge logore smrti". Stoga je važno "prepoznati protužidovske klišeje te razvijati alternative u izlaganju Novoga zavjeta" (str. 7). Autorice ističu da su knjigu priredile na poticaj sudionika egzegetskog seminara iz Novoga zavjeta u Kasselu te kažu da za življenje kršćanskog identiteta nije potrebno difamirati židovstvo niti brisati postojeće razlike između kršćanstva i židovstva. Knjigu su podijelile na četiri dijela:

I. Temeljna načela (13-25);

II. Osnovi podaci o prvoj Crkvi i židovstvu u vrijeme nastajanja NZ (27-55);

III. Novozavjetni tekstovi evanđelja i Pavlovi poslanica koji se pri površnom čitanju i izlaganju mogu shvaćati protužidovski (57-163);

IV. Izvanbiblijski izvori (165-174).

U prvom dijelu ističu kako je "Isusov pokret" (*Jesusbewegung*) bio na početku jedna od struja unutar židovstva a razdvajanje na dvije religije počelo je u II. stoljeću. Distancirajući se od neprijateljstva prema strancima (*Fremdenfeindschaft*) koje se pojavljuje u današnjoj Njemačkoj, žele pridonijeti rastakanju religijski temeljenog protužidovstva kod kršćana svoga naroda. Novozavjetni spisi nastajali su najvećim dijelom u vremenu između razorenja Jeruzalema god. 70. i gušenja drugog židovskog ustanka pod carem Hadrijanom god. 135. U samom nazivu